

Musul ve Halep Valisi İmâdeddin Zengi'nin Haçlılarla Mücadelesi*

Mosul and Aleppo Governor Imad Al-Din Zangi's Fight Against the Crusaders

Birsel KÜÇÜKSİPAHIOĞLU¹

*Bu makale 2014 yılında Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nde ("Mosul & Aleppo Governor Imad al-Din Zangi's Fight Against The Crusaders", Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Marmara University Journal of Turkology), 2(2014), s. 79-96) İngilizce yayımlanan makalenin ilavelerle düzenlenmiş Türkçesidir.

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Birsel KÜÇÜKSİPAHIOĞLU (Prof. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-posta: ksipahi@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9497-4687

Başvuru/Submitted: 16.06.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
29.06.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
19.07.2020

Kabul/Accepted: 19.07.2020

Atf/Citation: Kucukspahioğlu, Birsel. "Musul ve Halep Valisi İmâdeddin Zengi'nin Haçlılarla Mücadelesi". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 36 (2020), 103-126.
<https://doi.org/10.26650/jos.2020.005>

öz

Türk-İslâm dünyasının en büyük kahramanlarından biri olan İmâdeddin Zengi b. Aksungur, Halep Valisi Kasımüddeve Aksungur'un oğluydu. Babasının ölümünden sonra İslâm dünyasının önemli komutanlarından Musul Valisi Kürboğa, Çökürmüş, Çavlı, Mevdüd ve Aksungur el-Porsuki'nin himayesine girerek onlar tarafından yetiştirildi. Her biri Haçlılarla mücadelede önemli isimlerden olan bu komutanlar katıldıkları savaşlara onu da yanlarında götürerek tecrübe kazanmasını sağladı. Irak Selçuklu Sultanı Mahmud tarafından 1127 yılında Bağdat ve Irak şahneliğine getirilen İmâdeddin Zengi aynı yıl Musul Valiliği'ne atandı. O aynı zamanda El-Cezire ve Kuzey Suriye'den de sorumluydu ve Sultan Mahmud, iki oğlu Ferruhsah ve Alparslan'ın atabegi olarak onun atanmasını uygun görmüştü. Bu sayede Musul Atabegliği oluştu. İmâdeddin Zengi'nin tarih sahnesine çıktığı dönem Anadolu, Suriye ve Filistin'in Haçlılar tarafından işgal ve istila edildiği dönemdi ve bu süreçte Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablusşam'da Haçlı devletleri bulunmaktaydı. İmâdeddin Zengi, Türk-İslâm dünyasında birlik ve düzeni güçlü bir şekilde sağlamayı sonrasında ise düzenli ve disiplinli askeri birlikler hazırlayarak Haçlılarla mücadele etmeyi hedefledi. Çünkü onların karşısına plânsız, siyasetsiz ve askeri gücün yoksun olarak çıkmayı büyük bir tehlike olarak gördü. Zengi'nin Urfa Haçlı Kontluğu'na son vermesinde bu gücün ve idealin büyük tesiri bulunmaktaydı ve nitekim 24 Aralık 1144'te Urfa'yı fethetmek suretiyle bu düşüncesini gerçekleştirdi. Böylece Anadolu'da ilk kurulan Haçlı devleti olan Urfa Haçlı Kontluğu aynı zamanda ilk yıkılan kontluk olarak kayıtlara geçti. Türk-İslâm dünyasını sevince boğan bu başarı Avrupa ve Doğu'daki Haçlıları büyük bir yıkıma uğrattı ve İkinci Haçlı Seferi'nin başlamasına neden oldu.

Anahtar kelimeler: İmâdeddin Zengi, Haçlılar, Urfa, Montferrand, II. Joscelin

ABSTRACT

Recognised as one of the greatest heroes of the Turkish & Islamic worlds, Imad al-Din Zangi b. Aq-Sonqur was the son of Aleppo Governor Qasim al-Dawla Aq-Sonqur. Following the death of his father, Imad al-Din was taken under protection and brought up by the Islamic world's most important commanders Mosul Governor Kerbogha, Chokurmish, Chavli, Mawdüd, and Aq-Sonqur el-Porsuqi. Each being an important name in the fight against the Crusaders, these

commanders took him with them to the wars in which they engaged, and thus enabled him to gain experience. İraqi Seljuk Sultân Mahmûd assigned İmad al-Din as the Military Governor of Baghdad and İraq in 1127, and also assigned him as the Governor of Mosul in the same year. He was also in charge of al-Jazeera and Northern Syria, and Sultân Mahmûd approved him being assigned as the Atabeg of his two sons, Ferrukh shâh and Alparslan. Thus the Atabegdom of Mosul was constituted. İmad al-Din Zangi's appearance on the stage of history coincides with the occupation and invasion of Anatolia, Syria and Palestine by the Crusaders, when there were Crusader States of Edessa, Antioch, Jerusalem and Tripoli. İmad al-Din Zangi aimed at ensuring a strong unity and order in the Turkish & Islamic world, followed by the preparation of regular and well-disciplined military troops to fight the Crusaders since he considered a confrontation with them in the absence of a plan, a policy and sufficient military power to be extremely hazardous. This power and ideal had a significant effect on the ending of the Crusader County of Edessa by Zangi, and he realised his dream by conquering Edessa on December 24, 1144. Thus The Crusader County of Edessa which was the first Crusader state found in Anatolia also became the first county to collapse. This achievement which was received with extreme joy in the Turkish & Islamic world greatly impacted the Crusaders in Europe and the East, leading to the Second Crusade.

Keywords: İmad al-Din Zangi, Crusaders, Edessa, Montferrand, Joscelin II.

EXTENDED ABSTRACT

Recognised as one of the greatest heroes of the Turkish & Islamic worlds, İmad al-Din Zangi b. Aq-Sonqur was presumably born circa 1084 as son of Aleppo Governor Qasim al-Dawla Aq-Sonqur. Until the killing of his father in 1094 by Tutush, the Seljuk Ruler of Syria, he received decent education under his father's supervision. Having been trained in riding, archery and war tactics until then, İmad al-Din was taken under the protection of, and brought up by, the Islamic world's most important commanders Mosul Governor Kerbogha, Chokurmish, Chavli, Mawdûd, and Aq-Sonqur el-Porsuqi after the death of his father. Each being an important name in the fight against the Crusaders, those commanders took him with them to the wars in which they engaged, and thus enabled him to gain experience. As such, İmad al-Din joined Mawdûd in the Battle of Tiberias in 1113, and joined the Mosul governor Aq-Sonqur el-Porsuqi who was charged with fighting against the Crusaders in 1114.

Staying in Mosul until the death of Sultân Muhammad Tapar in 1118, Zangi then entered the service of the Sultân's son and the new Seljuk ruler Mahmûd (1118-1119), remaining loyal to him to the end. With the new era introduced with the defeat of Sultân Mahmûd in the Sâveh battle he engaged his uncle Sanjar in 1119, which opened the way for Sanjar (1119-1157) to accedeto the throne of Great Seljuk Empire, Mahmûd was assigned to the İraqi Seljuk Sultânate (1119-1131), continuing his rule there. In 1124, Sultân Mahmûd granted the city of Wasit to İmad al-Din Zangi as a iqta, and conferred him the Military Governorship of Basra together with Baghdad and İraq in 1127. The reason behind such assignments was to attempt to impede Abbasid Caliph al-Mustarshid (1118-1135) who then wished to build a worldwide dominance. Indeed, the efforts of Zangi in the fight of Mahmûd, whom Sanjar urgently sent to Baghdad, against the Caliph ensured the Sultân became victorious, and he contributed to the efforts in damaging the sole authority and dominance claims of the Caliph. Following the deaths of Mosul Governor Aq-Sunqur el-Porsuqi and his successor and son Mas'ud in the same

year in 1127, Zangi was appointed Governor of Mosul. He was also in charge of al-Jazeera and Northern Syria, and Sultān Mahmūd approved him being assigned as the Atabeg of his two sons, Farrukh shāh and Alparslan. Thus the Atabegdom of Mosul was formed. Him being assigned as ruler of these districts was not only due to the personal confidence of the Sultān in Imad al-Din but also the support by prominent statesmen who were on the side of Imad al-Din. Actually, these statesmen pointed out that only a courageous, heroic and experienced person could stand against the growing strength of the Crusaders in al-Jazeera and Syria, and thus took a stand that brought Imad al-Din to the forefront. Actually, the Crusaders were continuing their moves to expand their presence further with an increase in their hostile moves against the Turkish & Islamic world and there were the Crusader States of Edessa, Antioch, Jerusalem and Tripoli.

Imad al-Din Zangi aimed at ensuring a strong unity and order in the Turkish & Islamic world, followed by the preparation of regular and well-disciplined military troops to fight the Crusaders since he considered a confrontation with them in the absence of a plan, a policy and sufficient military power to be extremely hazardous. This power and ideal had a significant effect on the ending of the Crusader County of Edessa by Zangi and he realised his dream by conquering Edessa on December 24, 1144.

Since the very first day of its foundation, the Crusader County of Edessa had been a threat to the Islamic world. The county which recently started to cause harm everywhere in the al-Jazeera region was posing danger against Harran, Nisibin, Ra's al-Ayn, Raqqa, and Amid. Therefore, Zangi decided to conquer the city. Zangi had full confidence in himself and his army, and then the political situation was suitable for this. Actually, the Crusaders loathed the Byzantine Empire due to the campaigns of Emperor Ioannes. Furthermore, there were conflicts between the Crusader States of Antioch and Edessa, bearing hostility and even hatred against each other. It seemed quite difficult that the Kingdom of Jerusalem would come to help the Crusaders as King Fulk died in 1143, and the kingdom was ruled by his wife Melisende and his minor son Baldwin. That is why Zangi deemed fit to take advantage of those circumstances and decided to besiege the city. His only concern was that Edessa had very strong and reinforced walls, which was the main reason behind the failure of previous Edessa sieges. Therefore, Zangi planned to conquer Edessa when the Count Joscelin II was not in the city. For this purpose, he sent spies to the city, and tried to collect intelligence about when Joscelin II would leave the city. He even tried to give a false impression that he was in a fight against Artuqids in the Diyarbakir region. He also besieged the Amid Castle which had an agreement with Qarā Arslan, the ruler of Hisn Keyfa. Against this attempt of Zangi, Qarā Arslan called for help from Joscelin II, promising that he would give him Bābalou (Babalu) Castle in return. With the idea of expanding his dominion, Joscelin II accepted the request for help, and set off from Edessa with a force that he prepared, and headed Amid to help Qarā Arslan. Purportedly, Amir Fadlullah b. Ja'far of Harran, informed Zangi about his departure from Edessa, and finding the opportunity which he had been seeking, Zangi lifted Amid siege,

and started to march toward Edessa. However, Zangi preferred to send an army commanded by Salah al-din al-Yaghisiyāni to the city before hand. Two days later, he arrived in front of Edessa with his all forces.

When Zangi arrived in front of Edessa he asked that the city to surrender in order to prevent bloodshed according to Islamic traditions. The offer was rejected by Latin Archbishop Hugh II and Armenian and Assyrian clerics who were then in charge of city's defence. They rejected it because they believed that Antioch and Jerusalem would come for help when they called for help. Upon refusal of the request to surrender the city according to Islamic traditions, Zangi decided to besiege the city from all directions. With available siege equipment and catapults, Zangi besieged the city from all directions and then ordered the destruction of the walls. They also attempted to put the city into a difficult situation by shooting arrows. Zangi further ordered the mining of city's weak northern walls. Meanwhile, Joscelin immediately came to the territory, and started to organise an operation to save Edessa from the east of Euphrates. However, they seemed to have no possible chance of victory against Zangi. As Zangi continued the siege of the city, he made a second surrender request which failed once again. Thereupon, he ordered that flammable materials inserted in the mines be burnt to destroy the walls. Flammable materials placed in the mined section of the walls were set on fire, destroying the walls on December 24, 1144, and Turks entered the city. Frightened and worried, people started to rush to the inner castle. However, Archbishop Hugh ordered that the gates should not be opened unless he ordered so as a result the people amassed in front of the door, crushing and killing each other in a stampede.

When Zangi entered the city and witnessed what had happened, he sorrowed, and ordered that the city not be destroyed, the captives taken be liberated, and the articles and booties be returned. Then he negotiated the surrender of the city with those in the inner castle, and ensured its surrender on December 26. Except for 100 Crusaders whom Zangi ordered to be killed, Zangi forgave all the people in the city, and then ordered the reconstruction of the city. He even kept the Christian churches of intact, and recognised their freedom of belief. The Turkish & Islamic worlds were extremely delighted with the abolishment of this county which had put the Turkish& Islamic worlds into a very difficult situation since 1098, disconnecting the link between Mosul and Aleppo thus separating the Muslims in Syria from the Muslims in the East from each other. At the same time, it made them think that the Crusaders would be wiped off the lands they lived in. Zangi who made them cherish such a victory was honoured with the most glorious titles. Indeed, Abbasid Caliph al-Muqtafi deemed Zangi worthy of the titles: al-Malik al-Mansūr, Nasir Amir al-Mu'minin, and Zayn al-Islam. The conquest of Edessa had a grave impact on the West and the Eastern Crusader States. Three other Crusaders States that thought that they would be the next to fall in to despair, sent messages to Europe to organise preparations for a new Crusade. As a result, on the grounds of Imad al-Din's capture of Edessa, Europe organised the Second Crusade which would be destined to fail.

Giriş

Haçlı Seferleri, Suriye ile Filistin'e giren ve özellikle Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu yurt edinmek için uğraşan Türkleri buldukları bölgelerden atmak, Anadolu ile birlikte Ortadoğu'yu kendi hâkimiyetinde birleştirmek için Batı dünyasının gerçekleştirdiği siyasi ve askeri bir harekettir. 1095'de Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili'nde yaptığı çağrıyla resmen başlayan Haçlı Seferleri 1291'e kadar devam etmiş, bu süreçte Haçlılar tarafından doğuya dokuz büyük sefer yapılmıştır. Bu seferler sırasında Anadolu'da Urfa ve Antakya'da, Ortadoğu'da ise Kudüs ve Trablusşam'da Haçlı Devletleri kuruldu. 1187'de Kudüs Haçlı Krallığı'na Salahaddin Eyyübî'nin son vermesiyle birlikte 1191 yılında Haçlılar tarafından Akkâ merkezli yeni bir krallık daha meydana getirildi. 1291 yılına kadar devam eden bu krallık Memlük Sultanı el-Melikü'l-Eşref Halil (1290-1293) tarafından ortadan kaldırıldı. Yaklaşık 200 yıl süren bu süreçte Haçlılarla mücadeleyi büyük bir özveri ve gayretle gerçekleştiren Türkler oldu. Birinci Haçlı Seferi ile başlayan bu mücadelenin Anadolu topraklarındaki kahramanı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'dı. Çok genç yaşına rağmen olağanüstü bir gayret göstererek Pierre l'Ermite ve ardından yüzbinlerle ifade edilen Birinci Haçlı Seferi ordularını önce Drakon'da (21 Ekim 1096) ağır bir yenilgiye uğratan ardından Dorylaion'da büyük kayıplar verdiren sultan 1101 Yılı Haçlı Seferleri ordularını da Anadolu'da yok ederek bu toprakların Türk yurdu olduğunu, kolay geçilemeyeceğini ispatladı.

Türk-İslâm dünyasının Haçlılarla plânlı, programlı ve geniş kapsamlı mücadelesi Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar zamanında başladı ve sultan tarafından bu göreve Musul valisi Mevdûd b. Altuntekin¹ getirildi. Mevdûd'un 1108 yılından itibaren Haçlılarla mücadeleye görevlendirildiği dönem, Anadolu, Suriye ve Filistin'i işgal ve istila etmek suretiyle devletler kurup, Müslümanları kan ve gözyaşına boğan Haçlıların Türk-İslâm dünyasını doğrudan hedef aldığı zamandı. Mevdûd'un göreve getirilmesiyle birlikte olayların akışı 1098 yılında kurulmuş Urfa Haçlı Kontluğu'nu öncelikli kıldı. Çünkü bu kontluk hem Suriye bölgesi ile Büyük Selçuklu Devleti'nin hem de Suriye ile Anadolu Türklüğünün irtibatını kesen, iletişimine mani olan bir konumda bulunmaktaydı. 1110 yılından itibaren Haçlılara yönelik Musul hâkimi Mevdûd'un başlattığı seferler 1111 ve 1112 yıllarında da devam etti. Bu seferler ile kontluk zayıflatıldı ve Fırat Nehri'nin batısına yapılan göçlerle doğu tarafı insan sayısı bakımından azaldı.

Mevdûd'un bu plân ve politikaya uygun olarak Kudüs Haçlı Krallığı ile de mücadelesi oldu. Kudüs Kralı I. Baudouin'in (1100-1118), Dımaşk'a bağlı el-Beseniyye, Havran ve Sevâd bölgelerine saldırılarda bulunarak çevre araziye tahrip etmesi ve yolları kesmesi yüzünden Dımaşk'ın hiçbir ihtiyacını karşılayamaması üzerine iki taraf arasında 28 Haziran 1113'te Taberiyye Savaşı yapıldı. Mevdûd'un kazandığı bu savaş ile Türk-İslâm dünyası Haçlılar karşısında yükselmekte olan özgüvenini pekiştirmiş, Mevdûd da azim ve gayretini göstermişti.

1 Mevdûd'un Haçlılarla mücadelesi için bkz. Birsal Küçüksipahioğlu, "Mevdûd b. Altuntekin: Haçlılarla Mücadele Eden Bir Selçuklu Komutanı", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(Eylül 2014), s. 37-49.

Kudüs Kralı I. Baudouin'in kaçarak canını kurtardığı savaştan sonra Kudüs ile Akkâ arasındaki bölgede asayişin sağlanmasına çalışıldı.

Mevdûd, Türk-İslâm dünyasını Haçlı tehlikesinden kurtarmak için canla başla mücadele eden çok önemli Türk komutanlarından biri oldu. Bulunduğu coğrafyanın durumunu bilen, çok iyi analiz eden ve buna göre politika belirleyen Mevdûd'un temel stratejisi Türk-İslâm dünyasında birliği sağlamak ardından Haçlılarla mücadele etmek, cihada çıkmaktı. Kendisini adeta bu davaya adanmış, Haçlı devletlerini ortadan kaldırma gibi bir gayeye sarılmıştı. O, bu haliyle kendisinden sonra gelecek ve aynı politikayı benimseyecek olan İmâdeddin Zengi, Nureddin Mahmud Zengi ve Salahaddin Eyyübî gibi komutanların öncüsü oldu.

1. İmâdeddin Zengi ve Tarih Sahnesine Çıkışı

Türk-İslâm dünyasının en büyük kahramanlarından biri olarak kayıtlara geçen İmâdeddin Zengi b. Aksungur, Halep Valisi Kasımüddeve Aksungur'un² oğlu olarak muhtemelen 1084 yılında dünyaya geldi. Babası Aksungur'un Suriye Selçuklu Meliki Tutuş tarafından 1094 yılında öldürülmesine kadar onun gözetiminde çok iyi eğitim aldı. Bu süreçte iyi ata binmeyi, ok kullanmayı ve savaş taktiklerini öğrenen İmâdeddin, babasının ölümünden sonra İslâm dünyasının önemli komutanlarından aynı zamanda Haçlılarla mücadelenin önemli isimlerinden Musul Valisi Kürboğa, Çökürmüş, Çavlı, Mevdûd b. Altuntekin ve Aksungur el-Porsukî'nin himayesine girerek onlar tarafından yetiştirildi. Her biri Haçlılarla mücadelede önemli isimlerden olan bu komutanlar katıldıkları savaşlara onu da yanlarında götürerek tecrübe kazanmasını sağladı. Nitekim 1113 yılında gerçekleşen Taberiyye Savaşı'nda Mevdûd ile birlikte hareket eden İmâdeddin, 1114 yılında da Haçlılarla mücadele için görevlendirilen Musul valisi Aksungur el-Porsukî'nin yanında yer aldı.³

Sultan Muhammed Tapar'ın 1118'deki ölümüne kadar Musul'da olan Zengi bu tarihten sonra sultanın oğlu ve yeni Selçuklu hükümdarı Mahmud'un (1118-1119) hizmetinde bulunarak ona olan sadakatini sonuna kadar devam ettirdi. Sultan Mahmud'un amcası Sencer ile 1119 yılında yaptığı Save Savaşı'nda yenilmesi ve bunun sonucunda Sencer'in (1119-1157) Büyük Selçuklu tahtına çıkması ile başlayan süreçte Mahmud, amcası Sencer tarafından Irak Selçuklu Sultanlığı'na getirilerek (1119-1131) yönetimini devam ettirdi. İmâdeddin Zengi'ye bu dönemde Mahmud tarafından 1124 yılında Vâsıt şehri ikta olarak verilirken aynı zamanda Basra ile birlikte 1127 yılında Bağdat ve Irak şahneliği tevcih edildi. Zengi'nin bu görevlere getirilmesinde Abbasi Halifesi el-Müsterşid Billah'ın (1118-1135) dünya hâkimiyeti kurma isteğinin engellemesinde çabalarının olmasıydı. Zira Sencer tarafından süratle Bağdat'a gönderilen Mahmud'un halife

2 Kasımüddeve Aksungur ile ilgili olarak bkz. Coşkun Alptekin, "Aksungur", *DİA*, II, 296.

3 İbnü'l-Esîr, *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atabekiyye (Târihu'd-devleti'l-Atabekiyye fi'l-Mevsil)*, yay. Abdülkadir Ahmed Tuleymât, Bağdat-Kahire, 1963, s. 15; aynı yazar, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, trc. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987, X, s. 399, XI, s. 105; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb fi ahbâri Beni Eyyüb*, yay. Cemaleddin eş-Şeyyâl, Kahire, 1953, I, s. 28. Ayrıca bkz. W.B. Stevenson, *The Crusaders in the East*, Cambridge, 1907, s. 120-121; Coşkun Alptekin, *The Reign of Zangi (521-541/1127-1146)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1978, s. 19-21.

ile mücadelesinde Zengi'nin gösterdiği gayret sultanın başarılı olmasını sağlarken, halifenin tek otorite olma ve hâkimiyet iddiasının zedelenmesinde de onun payı görüldü. Bundan sonra Zengi, Musul Valisi Aksungur el-Porsukî'nin (ölm. 1126) ve onun yerine geçen oğlu Mesud'un ölümleri üzerine aynı yıl yani 1127'de Musul Valiliği'ne atandı. O aynı zamanda el-Cezire ve Kuzey Suriye'den de sorumluydu ve Sultan Mahmud, iki oğlu Ferruhsah ve Alparslan'ın atabegi olarak onun atanmasını uygun görmüştü. Bu sayede Musul Atabegliği oluşmuş oldu.⁴ İbnü'l-Esir'in ve kısmen Ebu'l-Ferec'in kaydına göre,⁵ sultanın bu bölgelerin yöneticiliğini ona vermesinde bizzat İmâdeddin'e duyduğu güven olduğu gibi ileri gelen devlet adamlarının İmâdeddin'den yana tavır koymalarının da etkisi bulunmaktaydı. Zira bu devlet adamları Haçlıların el-Cezire ve Suriye'de güçlendiklerini, onlara karşı cesur, kahraman ve tecrübeli birisinin karşı durabileceğini söyleyerek İmâdeddin'i öne çıkaran bir duruş sergilemişlerdi. Gerçekten Haçlılar buldukları bölgelerde genişleme faaliyetlerine devam etmekte ve Türk-İslâm dünyasına yönelik düşmanca hareketlerini artırarak sürdürmekteydi. 10 Mart 1098'de Baudouin de Boulogne tarafından kurulan Urfa Haçlı Kontluğu, Baudouin ve halefleri Baudouin du Bourg (1100-1118) ve I. Joscelin de Courtenay (1119-1131) dönemlerinde Türklere ait Seruc, Samsat, Râvendân, Tell-Bâşir, Dülük, Ayntâb ve Kurus'a hâkim olarak genişlerken; Bohemund liderliğindeki Antakya Haçlı Prinkepsliği, Bohemund ve halefleri Tankred (1104-1112), Roger de Salerne (1112-1119) ve II. Bohemund (1126-1130) zamanlarında bölge için tehdit olmayı sürdürdü. Prinkepslik, Bizans İmparatorluğu'na ait Misis, Adana, Tarsus ve Lâzikiye'yi ele geçirirken; Hârim, Esârib, Maarratu'n-Numan ve Kefertâb'ı almaktan geri kalmadı. Halep başta olmak üzere Kuzey Suriye bölgesine kesintisiz saldırılarda bulunan Antakya Haçlı Devleti, Urfa Haçlı Kontluğu ile müşterek hareketine rağmen bu devleti kimi zaman rakip ve kimi zaman da düşman olarak gördü. Birinci Haçlı Seferi sonunda 15 Temmuz 1099'da Fâtımilerin elindeki Kudüs'ün ele geçirilmesiyle Ortadoğu topraklarında kurulan Kudüs Haçlı Krallığı, ilk yöneticisi Godefroi de Bouillon (1099-1100) ile halefleri Kral I. Baudouin ve II. Baudouin (1118-1131) dönemlerinde büyüme faaliyetlerine devam etti. Müslümanlara ait sahil şehirlerini ele geçirmek suretiyle deniz ile bağlantı kurmaya çalışan devlet, iç bölgelerdeki şehirleri de almaktan çekinmedi. II. Baudouin'in ölümünden sonra yerine geçen damadı Foulque de Anjou (1131-1143) diğerleri gibi çok benimsenen, saygı duyulan bir kral olmasa da devletin devamı için çaba sarf etti. 12 Temmuz 1109 tarihinde Birinci Haçlı Seferi'nin en önemli liderlerinden Raymond St. Gilles'in oğlu Bertrand tarafından kurulan Trablus Haçlı Kontluğu ise Bertrand (1109-1112) ve halefleri Pons (1112-1137) ile II. Raymond (1137-1152) dönemlerinde topraklarını genişletmek için uğraştı. Aynı zamanda

4 İbnü'l-Esir, *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atabekîyye (Târihu'd-devleti'l-Atabekîyye fi'l-Mevsil)*, s. 24, 31; aynı yazar, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, 509-510; İbn Vâsil, *Müferricü'l kürüb fi ahbâri Benî Eyyüb*, I, 30-31. Ayrıca bkz. Alptekin, *The Reign of Zangi (521-541/1127-1146)*, s. 21-27; aynı yazar, *Dimaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, İstanbul, 1985, s. 88-89.

5 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, 507, 509; Ebu'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK Yayınları, 1999, II, s. 360.

bölgedeki siyasî anlaşmazlıklarda genellikle arkadaşları olan diğer Haçlı liderlerinin yanında yer almak suretiyle müşterek Hristiyan gayeleri için çalıştı ve stratejik bakımdan önemli mevkilere sahip olarak durumunu güçlendirdi.⁶

Zengi, Musul'a vali olarak atandığı dönemde şehirde gerekli düzenlemeleri yapmış, arkadaşları Nasîreddin Çakır ve Salahaddin el-Yağsıyânî ile Musul'u güçlendirmeye çalışmıştı. Mardin hâkimi Hüsameddin Timurtaş'ın elinde olan Nusaybin'i ve ardından Sincar ile Habur'u ele geçiren Zengi sonrasında Müslümanların elinde olan ve uzun süredir Haçlılar tarafından sıkıştırılan Harran'a yöneldi. Musul-Halep yolu üzerinde bulunan Harran'ı Haçlıların ısrarla zapt etmek istemelerinin sebebi topraklarını doğuya doğru genişleterek Diyarbakır, Mardin ve Musul'u almaktı. Rivayete göre şehrin Müslüman halkı Haçlı saldırılarından bıktığı için ve onlara karşı kendilerini koruyabilecek birisi şu ana kadar bulunmadığından Zengi'yi içtenlikle karşılamış ve şehirlerini ona teslim etmekte bir sakınca görmemişti. Zengi bunu sağlarken doğrudan Haçlılarla herhangi bir çatışmaya girmemiş sadece onlarla daha plânlı ve disiplinli bir şekilde mücadele edebilmek ve aynı zamanda Halep başta olmak üzere Suriye bölgesindeki şehirleri ele geçirebilmek için zaman kazanmak adına Urfa Kontu I. Joscelin ile anlaşma yapmayı uygun bulmuştu. Bunu yaparken I. Joscelin'in Halep'i alma isteğinin olduğunu bilmekteydi. Urfalı Mateos⁷ bu konuyla ilgili bilgi verirken, Zengi'nin Joscelin ile anlaşma yapabilmek için Urfa'ya geldiğini hatta Antakya Prinkepsi II. Bohemund ile dostluk kurabilmek için Joscelin'den yardım istediğini belirtmektedir. Zengi'nin bu barış teklifi söylendiğine göre Antakya ile sorunlar yaşamakta olan I. Joscelin tarafından da yerinde bir karar olarak değerlendirilmişti. Zengi'nin Haçlılara bakışı ve onlarla kapsamlı mücadeledeki önceliği ilk kez bu şekilde ortaya çıkmış oldu. Yani o, selevî ve kendisinin yetişmesinde çok büyük role sahip Mevdûd'un siyasetini benimsemeyi ilke edinerek Türk-İslâm dünyasında birlik ve düzeni güçlü bir şekilde sağlamayı sonrasında ise düzenli ve disiplinli askeri birlikler hazırlayarak Haçlılarla mücadele etmeyi hedefledi. Çünkü onların karşısına plânsız, siyasetsiz ve askeri güçten yoksun olarak çıkmayı büyük bir tehlike olarak gördü. Ölümüne kadar bu düşüncesinden vazgeçmeyen Zengi'nin Urfa Haçlı Kontluğu'na son vermesinde bu gücün ve idealin büyük tesiri bulunmaktaydı. Harran'ın ele geçirilmesinden itibaren güçlü bir şekilde bu gaye ile hareket etmeye başlayan Zengi bundan sonra birliklerini göndererek Halep'in zapt edilmesini sağladı ve ardından şehre gitmek için ilerlerken yolu üzerinde bulunan Menbic ve Bizâa şehirleri kendisine itaat etti. Bunu takiben 18 Haziran 1128'de Halep'e girerek şehirde düzenlemelere girişti. Haçlıların bölgeye gelmesinden itibaren sürekli onların saldırılarına uğrayan Halep, Rıdvan'ın ölümünden sonra Artukoğlu İlgazi, Belek, Timurtaş ve en son Aksungur el-Porsukî tarafından yönetilmiş ve Haçlılara karşı savunulmuştu. Şehir artık bundan sonra İmâdeddin Zengi tarafından idare

6 Küçükspahioğlu, "Yakındoğu'da Kurulan Haçlı Devletleri", *Sosyolojca*, 3(Ocak-Haziran 2012), s. 55-62.

7 Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, trc. Hrant Andreasyan, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Ankara: TTK Yayınları, 1987, s. 286-287. Ayrıca bkz. Nikita Elisséeff, *Nur ad-Din, Un Grand Prince Musulman De Syrie Au Temps Des Croisades*, Damas, 1967, II, s. 335.

edilmeye başladı.⁸ Bilindiği üzere Halep, stratejik bakımdan hem Türk-İslâm dünyası hem de Haçlılar açısından önemliydi. Bu nedenle tarihi süreçte bu şehrin hâkimiyeti hususunda iki taraf arasında devamlı olarak rekabet ve mücadele görüldü.⁹ İbnü'l-Esir¹⁰, İmâdeddin'in Suriye şehirlerine sahip olmasını Allah'ın bir lütfu olarak görmekte ve aksi takdirde bölgenin Haçlılar tarafından tamamıyla ele geçirileceğini belirtmekteydi.

2. İmâdeddin Zengi'nin Haçlılarla Mücadelesi

Zengi'nin, Haçlılarla bundan sonraki teması Antakya Haçlı Prinkepsliği vasıtasıyla oldu. Zira 1130 yılında Antakya Prinkepsi II. Bohemund'un Aynzarba'da Danişmendliler¹¹ tarafından öldürülmesi üzerine devletin yönetimini Bohemund'un 2 yaşındaki kızı Constance adına eşi Alice üslendi. Haçlılar, Antakya'nın bir kadın tarafından idare edilmesini Zengi sebebiyle doğru bulmuyorlardı. Çünkü onlara göre her geçen gün gücünü pekiştiren ve ideallerine yaklaşan Zengi'nin sadece Antakya için değil tüm Haçlı devletleri için tehlike arz ettiğini düşünüyorlardı. Bu maksatla şehrin ileri gelenlerinden bazıları Kudüs Kralı II. Baudouin'den yardım istemeyi gerekli gördü. Ancak Alice, Haçlı tarihçisi Willermus'un kaydına göre¹², Antakya'yı yönetmeyi çok istediğinden koşum takımları ve dizgini gümüşten, örtüsü beyaz ipekten kar beyazı bir atı güvendiği adamı aracılığıyla büyük bir ihtimalle 1130 yılı Temmuz'undan sonra Halep'te bulunan Zengi'ye göndererek yardım istedi. Bu talebin Zengi tarafından kabul edilmesi halinde Alice onun hâkimiyetini tanıyacağını belirtmekteydi. Alice'in gönderdiği mesajı Zengi'ye götüren şahıs Willermus'un ifadesine göre Zengi'ye vermeden Antakya'ya gelen Kral II. Baudouin'in adamları tarafından yakalanarak kralın huzuruna getirildi ve plânın tüm detaylarını ifşa etti. Yani Zengi'nin kendisinden istenen yardımdan görünüşe göre haberi olmadı. Ancak olayların akışı muhtemelen Zengi'nin Alice'in bu yardım çağrısından haberi olduğunu belki de bir vesile ile anlaştıklarını işaret ediyordu. Zira Zengi'nin Haçlıların hem bu sorunlarından yararlanma hem de dolaylı da olsa Alice'e yardım etme düşüncesiyle Antakya Haçlı Devleti'ne ait Esârib ve Harim'e yönelik teşebbüsü düşünölmüş ve plânlanmış bir hareket

8 Azimî, *Târîhu'l-Azîmî*, trc. Ali Sevim, *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (h. 430-538= 1038/39-1143/1144)*, Ankara: TTK Yayınları, 1988, s. 52; İbnü'l-Esir, *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atabekiyye (Târîhu'd-devleti'l-Atabekiyye fi'l-Mevsil)*, s. 35 vd; aynı yazar, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, X, 510-511, 513-514; İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, yay. Sami ed-Dehhân, Dımaşk, 1951, II, s. 242; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürüb fi ahbâri Benî Eyyüb*, I, s. 34-39.

9 Halep, Müslümanların ve Haçlıların ele geçirmek için uğraştığı bir şehirdir. Haçlıların bölge ile ilgili plânlarında bu şehrin onlar için ne kadar önemli olduğu açıkça görölmektedir. Bkz. Küçüksipahioğlu, "Artuklu Döneminde Orta Doğu'da Haçlılar ve Politikaları", *Bir Medeniyet Merkezi Olarak Orta Doğu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 3-4 Kasım 2016*, Mardin: Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 95-101.

10 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, X, 514-515.

11 Danişmendliler ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sefer Solmaz, "Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", Doktora Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001.

12 Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, *RHC. occ.*, I, XIII, 27, s. 598 vd, trc. E. A. Babcock - A. C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea. By William Archbishop of Tyre*, New York, 1943, II, 44 vd.

olduğu izlenimini vermekteydi. İbnü'l-Esir,¹³ Zengi'nin Esârib'e yönelik bu harekâtı esnasında yanında bulunanların güvenlik açısından Haçlılarla savaşmaktan vazgeçilmesini istediklerini belirtmekte Zengi'nin de onlara karşı bu şekilde davranıldığında Haçlıların cesaretlenerek İslâm topraklarına daha çok zarar verebileceklerini söylediklerini kaydetmekteydi. Nitekim Zengi, Kudüs Kralı II. Baudouin'in üzerine gönderdiği birlikleri yenilgiye uğratmaktan geri kalmamış ancak kapsamlı bir mücadeleye girişmeyerek temkinli davranmayı uygun görmüştü. Bu da Zengi'nin İslâm birliğini güçlü kıldıktan sonra Haçlılarla esaslı mücadeleye başlayacağına dair verdiği sözü hâlâ tuttuğunun bir ifadesiydi. Bu arada Alice'i istemeyen ve bu nedenle kralı davet edenler tarafından Antakya'nın Alice tarafından kapatılan kapıları Kral Baudouin'e açılmış, II. Baudouin kızını Lâzikiye ve Cebele'de oturmaya zorlarken torunu Constance adına sadakat yemini alarak şehrin yönetimini Urfa Kontu I. Joscelin'e bırakmıştı. Bu II. Baudouin'in Zengi'den korktuğunu ve bu nedenle Haçlıları mümkün olduğunca birlik içinde ve bir yönetim dahilinde tutmaya çalıştığının göstergesiydi.¹⁴

İmâdeddin Zengi, Harim halkıyla gelirlerinin yarısını kendisine verilmesini içeren bir anlaşma yaptıktan sonra Halep'e gelerek şehri güçlendirmeye çalıştı. Ayrıca Halep hâkimi Rıdvan'ın kızıyla evlenmek suretiyle otoritesini daha da sağlamlaştırdı. Zengi günden güne artan şöhretini Dımaşk hâkimi Börü'den ayrılarak yanına gelen önemli komutanlardan biri olan Savar ile daha da artırdı. Bu komutanın gelmesinden son derece memnun kalan Zengi onu Halep şahneliğine atayarak kendisine verdiği değeri göstermeye çalıştı. Zira Savar, Zengi'nin başka yerlerde savaşmak için ayrılmasından sonra bölgede kalarak Haçlılara karşı mücadelede bulunmuş ve Zengi de Savar'ı arkada bırakmanın verdiği güvenle Tuğtekin'in ölümüyle yerine geçen oğlu Börü'nün hâkimiyetindeki Dımaşk Melikliği'ne karşı bir harekâta girişmekte herhangi bir sakınca görmemişti. Bu nedenle Zengi 1130 yılı yaz sonlarında muhtemelen görünüşte Haçlılara ait Azâz bölgesine yapacağı sefer için Börü'ye haber yollayarak yardım istedi. Bu teklife olumlu yaklaşan Börü hem kendisi 500 kişilik bir birlik gönderirken hem de Hama'yı elinde bulunduran oğlu Sevinç'i bilgilendirerek askerleriyle birlikte Zengi'nin yanına Halep'e gitmesini emretti. Babasının emrine itaat eden Sevinç, Zengi'nin yanına geldiğinde onun tarafından yakalanarak hapse atıldı. Zengi'nin bu şekilde davranmasının sebebi Dımaşk beyliğini güçten düşürme isteğiydi. İmâdeddin Zengi bundan sonra Hama'ya yürüyüşe geçti ve bu esnada şehri savunacak kimse olmadığından 1130 yılı Eylül ayında buraya hâkim oldu. Hama'dan sonra Kırhan b. Karaca'nın idaresinde bulunan Hims'i kuşatan Zengi iki ay kuşattığı bu şehirden kış aylarının yaklaşması üzerine geri çekilerek önce 1130 yılı Kasım ayında Halep'e ardından da 1131 yılı başlarında Musul'a geri döndü. Hama'yı ele geçirmesi İmâdeddin'i Suriye bölgesinde daha da güçlü kıldı. Bu esnada bölgedeki Haçlılar

13 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, X, 523-524.

14 Willermus Tyrensis, *RHC. occ.*, I XIII, 27, s. 589 vd, trc. II, s. 44 vd; Azimi, *Târîhu'l-Azîmî*, trc. s. 54; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, II, s. 246 vd; Ebu'l-Ferec, II, s. 363. Ayrıca bkz. Stevenson, *The Crusaders in the East*, s. 128-129; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret İşıltan, Ankara: TTK Yayınları, 1992, II, s. 151.

sahil şehirleri ve limanları ele geçirmenin verdiği kuvvetle durumlarını güçlendirmeye devam etmiş, batıdan özellikle Venedik ve Cenova denizci devletleri sayesinde neredeyse kesintisiz gelen yardımlarla insan gücü ve malzemeye kavuşmuşlardı. Ayrıca iç bölgelerde ve özellikle önemli yol güzergâhlarında yaptıkları kalelerle savunma açısından kendilerini garanti altına alırken Türk-İslâm dünyasını yakından takip etmeye de gayret ediyorlardı.¹⁵

Kudüs Kralı II. Baudouin'in 21 Ağustos 1131'de ölümünden sonra yerini büyük kızı Melisende ile evlenmiş olan damadı Foulque d'Anjou aldı. Aynı yıl Urfa Kontu I. Joscelin de Halep ile Menbic arasında yer alan Tell-A'ran Kalesi'ni kuşattığı esnada kalenin düşmesini sağlamak için kazdıkları lağımın çökmesi ile ağır yaralanarak hayatını kaybetti. Onun ölümüyle yerine oğlu II. Joscelin geçti (1131-1144). Urfa Haçlı Kontluğu'nun İmâdeddin Zengi tarafından yıkılması bu kont döneminde gerçekleşti. 18 yaşında kontluğun başına geçen II. Joscelin, Willermus Tyrensis'e göre içkiye düşkün, aşırı rahat ve tembel biri olup, bu hali ve günahları yüzünden ülkesini kaybetmişti.¹⁶

II. Joscelin'in kontluğun başına geçtiği dönemlerde İmâdeddin, Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un 1131 yılı Eylöl ayında ölümü üzerine halefleri arasında ortaya çıkan mücadeleye dahil olmak durumunda kalmış aynı zamanda Abbasi Halifesi el-Müsterşid ile de sorunlar yaşamıştı. Zira halife 1133 yılı Temmuz sonlarından başlayarak üç ay süreyle başarısız bir Musul kuşatmasında bulunmuş ve geri çekilmek durumunda bırakılmıştı. Bunun nedeni İmâdeddin'in Sultan Sencer'in emriyle 1132 yaz aylarında Bağdat üzerine yürümesiydi.¹⁷ Bu olaydan sonra Zengi 1134 yılı bahar aylarında Âmid'i ele geçirmekle uğraşırken ayrıca 1135 yılında Dımaşk'ı kuşatmak için harekete geçti. Çünkü bu sırada 1132 yılında ölen Börü'nün yerine geçen oğlu İsmail Dımaşk'ı teslim alması için ısrarla Zengi'yi çağırmış hatta gelmediği takdirde şehri Haçlılara teslim ederim diye tehditte bulunmuştu. İsmail bu davranışıyla Zengi'nin hâkimiyetini benimsemekte ve ona tâbi olmayı kabul etmekteydi. Ancak Zengi oraya varmadan İsmail öldürölünce yönetimi kardeşi Şihâbeddin Mahmud üstlendi. Şehir halkı yeni hâkimlerini destekleyeceklerini belirtse de Zengi Dımaşk'tan vazgeçmeyerek şehri 1135 yılı Şubat sonlarından itibaren kuşatmaya başladı. Tuğtegin'in adamlarından Mûineddin Unur şehri Zengi'ye vermemek için büyük gayret gösterdi ve sonuçta Zengi bir ay kadar süren kuşatmayı kaldırarak bölgeden ayrıldı.¹⁸

15 İbnü'l-Kalânisi, *Zeylü Târihi Dımaşk*, trc. H.A.R. Gibb, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, London, 1932, s. 200 vd; Azimi, *Târihu'l-Azîmi*, trc. s. 54; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, X, s. 520-521; İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb*, II, 245 vd; aynı yazar, *Buğyetü'l-taleb fi târihi Haleb*, trc. Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Ankara, 1982, s.159-160; İbn Vâsil, *Müferricü'l kürüb fi ahbâri Benî Eyyüb*, I, s. 41. Krş. Elisséeff, *Nur ad-Din, Un Grand Prince Musulman De Syrie Au Temps Des Croisades*, II, s. 341 vd; Alptekin, *The Reign of Zangi*, s. 50; aynı yazar, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 89-91; Demirkent, "Haçlılara Karşı Mücadelede Başarılı Bir Türk Kumandanı: Savar", *Haçlı Seferleri Tarihi. Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2007, s. 52 vd,

16 Willermus Tyrensis, *RHC. occ.*, I, XIV, 3, s. 609 vd, trc. II, 51-53.

17 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, X, s. 535, XI, s. 17-18. Ayrıca bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 158-159.

18 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, XI, s. 29-31; İbnü'l-Kalânisi, *Zeylü Târihi Dımaşk*, s. 228 vd. Ayrıca bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 161; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 107-110; Demirkent, "Haçlılara Karşı Mücadelede..." , s. 58-59.

Zengi'nin bu tarihten sonra doğrudan Antakya Haçlı Prinkepsliği'ni hedef aldığı görüldü. Nitekim Esârib'i 1135 yılı Nisan ayında ele geçirdikten sonra Zerdana, Tell-Agdi, Maarratu'n-Numan ve Kefertâb'ı zapt etti. Bu mücadele esnasında Urfa Kontluğu'nun Antakya'ya bir yardımını olmasın diye Savar emrinde bir birliği bölgeye yollayarak Tell-Bâşir, Azâz ve Ayntâb bölgelerine akında bulunulmasını istedi. Zengi'nin Haçlılar karşısında aldığı en önemli başarılarından biri olarak kabul edilen bu olaydan sonra Haçlılar rivayete göre harekete geçmiş fakat İmâdeddin Zengi onlara fırsat vermeyerek geri çekilmelerini sağlamıştı¹⁹ Bundan sonra yine Musul'a dönen Zengi, Irak Selçuklu Sultanlığı'ndaki etkin durumunu devam ettirdi. 1136 yılında Irak Selçuklu Sultanı Mesud (1134-1152) ile Halife Muktefi (1136-1160) tarafından onun Musul hâkimiyeti yenilendi ve bundan sonra Zengi Haçlılarla esaslı ve kapsamlı mücadele edebilmek için Suriye'ye döndü. Çünkü bu esnada Antakya Haçlı Prinkepsliği, başında resmen bir prinkeps olmadan idare edilmekteydi ve bu durum Zengi'nin gözünden kaçmamıştı. Bu dönemde Alice'in Lâzikiye'de mecburi sürgünü devam ettiğinden şehir I. Joscelin de öldüğü için Kudüs Kralı Foulque'un niyabetinde patrik Bernard de Valence tarafından idare edilmekteydi. Ancak patriğin 1135 yılında ölümü üzerine şehre patrik olarak Misis Piskoposu Raoul de Domfront getirildi. Antakya'nın Kudüs'ün naipliğinden kurtarılması gerektiğine inanan Raoul yönetimin başına geçmek isteyen Alice ile temasa geçti. Kudüs Krallığı'nın izniyle Lâzikiye'den Antakya'ya gelen Alice patriğin yardımıyla şehirde bir hâkimiyet oluşturdu. Hatta bu hâkimiyeti Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un (1118-1143) oğlu Manuel ile kızı Constance'ı evlendirmeyi istemek suretiyle daha da pekiştirmeyi düşündü. Ancak Antakya ileri gelenleri şehrin Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına gireceği düşüncesiyle Kudüs ile irtibata geçerek Batı'dan Aquitania dükü IX. Guillaume'un oğlu Raymond de Poitiers'i Constance ile evlendirmek için Doğu'ya davet etmeyi uygun gördü. Bu daveti geri çevirmeyen Raymond 1136 Nisan ayında Antakya'ya gelerek Constance ile evlendi ve Antakya'nın başına geçti (1136-1149). Bu Antakya'yı daha güçlü kılacağı düşünülen yeni bir dönemin başlangıcı olarak algılandı ve İmâdeddin'e karşı Raymond diğerleri gibi bir güç olarak belirdi.²⁰

Zengi'nin bu siyasi ortam içinde Haçlılarla en önemli mücadele safhalarından biri de Trablus Haçlı Kontluğu'na ait olan Montferrand (Ba'rîn) Kalesi'nin alınması sırasında yaşandı. Trablus Haçlı Kontu Pons'un öldürülmesinden sonra harekete geçen Zengi, 14 Haziran 1137'de Dımaşk Atabegliği'ne bağlı ve Müineddin Unur tarafından idare edilen Hıms üzerine yürüyerek 23 Haziran 1137'de şehri kuşattı ancak alamayınca 11 Temmuz 1137'de kuşatmayı kaldırarak, Trablus Kontluğu'na ait olup Hıms ile Halep arasındaki bağlantıyı sağlayan Montferrand (Ba'rîn) Kalesi'ne yöneldi.²¹ Bu esnada Trablus Haçlı Kontluğu'nda Pons'un oğlu II. Raymond bulunmaktaydı.

19 C. Cahen, *La Syrie du Nord à L'époque des Croisades et la Principaute Franque d'Antioche*, Paris, 1940, s. 355; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 162; Elisséeff, *Nur ad-Din, Un Grand Prince Musulman De Syrie Au Temps Des Croisades*, II, s. 355-356.

20 Willermus Tyrensis, *RHC. occ.*, XIV, 9, 10, 20, s. 618 vd, 635 vd, trc. II, 59 vd, 77-79. Ayrıca bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 162-164.

21 Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi* (1109-1187), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, s. 132-133.

Zengi anlaşıldığı kadarıyla bu siyasi kaos ortamından istifade etmek için Montferrand'ı hedef olarak belirlemiştir. Haçlı tarih yazarı Willermus,²² Montferrand Kalesi'nin Temmuz 1137'de Zengi tarafından kuşatılması üzerine Kont II. Raymond'un telâşlandığını ve hemen Kudüs Kralı Foulque'a haber göndererek ondan yardım istediğini belirtmekteydi. II. Raymond'un bu çağrısına olumlu cevap veren Kral Foulque hemen topladığı askerlerle birlikte Trablus'a geldi. Foulque'un Trablus'a geldiği sırada Antakya Prinkepsi Raymond de Poitiers'in elçileri de burada bulunmakta ve krala Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un Antakya'yı kuşatmak için yolda olduğunu belirterek acilen Antakya'ya yardım edilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Gerçekten bu esnada İmparator Ioannes, Suriye bölgesine yönelik bir seferdeydi. Hem Trablus hem de Antakya Haçlı Devletleri'nin kendisinden beklenti içinde olduğunu gören Foulque nasıl davranması gerektiği konusunda karar veremeyince danışma kuruluyla istişare ederek bir sonuca varmayı uygun buldu. Haçlıların yaptığı bu toplantıdan çıkan müşterek karar, önceliğin Trablus Kontluğu'na verilmesi ardından hep birlikte Antakya'ya yardıma gidilmesi oldu.²³

Kral Foulque ve Kont II. Raymond bundan sonra güçlerini bir araya getirerek Montferrand'ı kuşatan Zengi'ye karşı harekete geçti. Willermus'un ifadesine göre²⁴, Haçlıların yollarına devamı esnasında kendilerine yol gösteren rehberlerin yolu bilmemeleri veya kasıtlı olarak onları aşılması çok zor bir dağ yoluna doğru götürmeleri, ordunun kendini savunması açısından olduğu kadar herhangi bir saldırı hareketi için de durumunu zorlaştırdı. Zengi bu Haçlı gücünün üzerine doğru geldiğini öğrenince kuşatmayı bırakarak askerlerini onlara karşı savaş düzeninde yerleştirdi aynı zamanda onların rehberler tarafından yanlış yönlendirildiğini fark etti. Oldukça tecrübeli bir komutan olan Zengi, bu durumdan yararlanmak için kendisine fırsat yaratmayı düşündü. Ordusunu toplayarak güzel sözlerle onları cesaretlendirdi ve ordunun önüne geçerek kaleye yakın dağlık arazide Haçlılara saldırdı. Yorgun ve bitkin durumda olan Haçlılar tam bir baskına uğrayarak ordularının ilk safları bozulup kaçmaya başladı. Onların kaçtığını görenler de moral çöküntüsü içinde hiç umutlarının kalmadığını gördü. 2000'den fazla Haçlı savaş meydanında hayatını kaybetti. Haçlı askerlerinin çoğu Zengi ve ordusu tarafından öldürülmüş, birçoğu da esir alınmıştı. Haçlılar Kral Foulque'a kendisine dikkat etmesini ve yakında olan Montferrand Kalesi'ne sığınmasını tavsiye etti. Bu tavsiye üzerine Foulque birkaç adamıyla birlikte kaleye çekildi. Ancak Trablus Kontu II. Raymond ve yanında bulunan şövalyeleri Zengi'ye esir düşmekten kurtulamadı. Haçlılar için tam anlamıyla hezimetle neticelenen ve İbnü'l-Esir tarafından da "*halkın şimdiye kadar gördüğü en şiddetli savaş*" olarak kaydedilen bu savaş, Haçlıların bütün ağırlıklarını kaybetmelerine neden oldu. Kaleye sığınmış bulunan Foulque ve askerleri esir düşmekten kurtulmuşlardı, ancak yanlarına yiyecek hiçbir şey almadıklarından ötürü, atlarını kesip yiyecek kadar açlıkla burun buruna gelmişlerdi. Zengi'nin yaklaşmış kendilerini Montferrand'da kuşatmasından önce Kudüs Kralı Foulque, adamları ile yaptığı görüşme sonrası Kudüs Patriği Guillaume'a, Urfa Kontu II. Joscelin'e ve Antakya

22 Willermus Tyrensis, *RHC. occ.*, I, xiv, 25, s. 643 vd, trc. II, s. 85.

23 Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi* (1109-1187), s. 133-135.

24 Willermus Tyrensis, aynı yer. Krş. Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi* (1109-1187), s. 135.

prinkepsi Raymond de Poitiers'e haber göndererek, böyle bir anda derhal yardıma gelmelerini istemişti. Bu acil durum karşısında patrik ve iki lider, özellikle de Antakya Prinkepsi Raymond, Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un Antakya'ya gelerek şehri kuşatmasından çok endişe etmesine rağmen hemen yardım etmek için hazırlıklara başladı. İbnü'l-Esîr²⁵ papaz ve rahiplerin Bizans ve Haçlı hâkimiyetindeki bölgelere giderek halkı Müslümanlara karşı savaşta çağırdıklarını, Zengi'nin Montferrand Kalesi ve içindeki Haçlıları ele geçirmesi halinde en kısa zamanda bütün Haçlı topraklarına hâkim olacaklarını söylediklerini ve Müslümanların tek isteğinin Kudüs'ü ele geçirme olduğunu ifade etmekteydi. Bunun üzerine Hıristiyanlar toplanıp harekete geçerek zor ve güç şartlar altında Suriye üzerine yürüdü.²⁶

Montferrand Kalesi'nde bulunan Kral Foulque, ülkesine gitmesine izin verilmesi şartıyla teslim önerisinde bulunmuş ancak Zengi teklifi reddederek kaleyi zorla ve onları kahrederek alacağını söylemişti. Zengi, Montferrand Kalesi'ni o kadar güçlü kuşatmıştı ki kaleye hiçbir yerden haber gelmemekteydi. Bu yüzden kaledeki Haçlılar ülkelerinde ve çevrelerinde olup bitenlerden haberdar olamıyorlardı. Nitekim Kral Foulque'un, Urfa Kontu II. Joscelin ile Antakya Prinkepsi Raymond'un Maraş Senyörü Baudouin ile birlikte yardım gayesiyle yola çıkışından haberi olmamıştı. Zengi, bu Haçlı grubunun geldiğini öğrenmiş üstelik İmparator Ioannes'in de Antakya'ya doğru hareketinden tedirgin olmuştu. Bu nedenle imparator oraya varmadan önce Montferrand Kalesi'nde bulunan Haçlılarla anlaşmayı uygun gördü. Çünkü Zengi, Willermus'un da dediği gibi, imparatorun Hıristiyanların hâmisi sıfatıyla üzerine yürümesinden çekinmiş ayrıca yardım için gelen müttefik Haçlı birlikleri ulaşmadan kaledeki esirlere bir elçi göndererek barış önerisinde bulunmayı gerekli bulmuştu. Zengi elçiye, kral ve yanındakilere, tahrip olmuş bu kalede daha fazla kalamayacaklarını, açlık yüzünden askerlerinin bîtap düştüklerini ve bu yüzden cesaret ve yiğitliklerini yitirdiklerini söylemelerini tembihlemişti. Aç, susuz ve çaresiz durumda kalan ve müttefik Haçlı güçlerinin kendilerini kurtarmak için geldiklerinden haberi olmayan kral bu teklife olumlu yaklaştı. Zaten belirtildiği gibi daha en başında Montferrand'a sığındıkları anda Kral Foulque, Zengi'ye haber yollayarak barış talebinde bulunmuştu. Fakat Zengi o an ki güçlü durumu sebebiyle Foulque ile anlaşma yapmaya yanaşmamıştı. Şimdi ise Bizans-Haçlı işbirliğinden çekindiği için anlaşma yapmayı uygun gördü. 10-19 Ağustos 1137 tarihleri arasında yapılan anlaşmaya göre, Zengi, kalenin teslim olması şartıyla, Doğu'daki tüm Hıristiyanların metbû olarak gördükleri Kudüs Kralı Foulque'a saygı olsun diye, aralarında Trablus Kontu II. Raymond'un da bulunduğu tüm esirleri serbest bırakmayı, Foulque ile maiyetinin barış ve güven içerisinde ülkelerine dönmelerine izin vermeyi kabul etmekteydi. İbnü'l-Kalânîsî ve İbnü'l-Esîr tarafından Zengi'nin, kurtuluş

25 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târih*, XI, s. 54-55

26 Azîmî, *Târihu'l-Azîmî*, trc. s. 60; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylü Târihi Dimaşk*, s. 240 vd; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târih*, XI, s. 54-55; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb*, II, s. 261 vd; Ebu Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn en-Nurîyye ve's-Salâhiyye*, yay. Muhammed Hilmi, Kahire, 1956, I, s. 87-88; Willermus Tyrensis, *RHC. occ.*, I, xiv, 25, s. 643 vd, trc. II, s. 85-86. Krş. Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi* (1109-1187), s. 135-136.

akçesi olarak 50.000 dinar para istediği ifade ediliyordu. Hakikaten Zengi, Trablus Kontu II. Raymond'un da aralarında bulunduğu bütün esirleri serbest bıraktı ve Kral Foulque ile muhafızlarına çok iyi davranarak krala hil t giydirdi. Kral ve yanındakiler buldukları yerden ayrılınca Montferrand Kalesi tamamen Türklerin eline geçti. İbnü'l-Esir, Zengi'nin Montferrand Kalesi'ni almasını “*feth-i mübin*” olarak değerlendirmekte ve “*onu gören benim s z m n ne kadar doğru olduğunu anlar*” demek sureti ile kalenin önemini vurgulamaya çalışmaktaydı. Yine onun kaydına göre Zengi, burayı ele geçirince halk huzur ve güvenliğe kavuşmuş ve kale im r edilerek geliri artırılmıştı. Montferrand Kalesi'nin alınmasıyla Zengi hem Dımaşk'a bağlı Hıms'ı gözetim altında tutmayı hem de Haçlıların Asi Nehri vadisine girmesini önlemeyi hedeflemekteydi.²⁷

Montferrand'ın alınmasından sonra bir rivayete göre Halep'e bir rivayete göre ise Musul'a geri dönen Zengi'yi Bizans İmparatoru Ioannes Komneos'un güneye yönelik seferi tedirgin etti. Her ne kadar görünüşte bu seferin Antakya ve Urfa Haçlı Devletleri ile Çukurova bölgesinde bulunan Ermenileri hedef aldığı ifade edilse de anlaşıldığı kadarıyla imparatorun hedefinde Zengi de bulunmaktaydı. Zira İbnü'l-Esir, Zengi'nin yaptığı fetihler dolayısıyla Haçlıların tedirgin olduğu ve bu nedenle onlar tarafından elçiler gönderilerek imparatorun davet edildiğini kaydediyordu.²⁸

Ioannes Komneos'un belirtilen 1137-1138 Çukurova ve Suriye seferi esnasında Zengi, imparatorun olası müdahalesi ihtimaline karşı hazırlıklar yaptı. İmparator 1137-1138 kış aylarını Tarsus civarında geçirirken Zengi'ye elçiler göndererek ona karşı hiçbir saldırıda bulunmayacağını belirtti. Zengi çok iyi ağırladığı bu heyete mukabil imparatora H cib Hasan başkanlığında bir heyeti çok kıymetli hediyelerle birlikte gönderdi. Bundan sonra Zengi, imparatorun kendisine verdiği s z n rahatlığı ile Hıms'ı kuşatmaya gitti. Ancak Hıms'ın alınması daha sonra ki süreçte gerçekleşti. Zengi, Dımaşk h kimi şihabeddin'e haber göndererek annesi Zümrüd ile evlenmek istediğini söylemiş ve bu hanımla Mayıs veya Haziran 1138'de evlenmek suretiyle Hıms'a sahip olmuştu. Bu şehir Zengi için çok önemliydi. Zira Suriye bölgesinde eğer tam anlamıyla h kimiyetini sağlayacaksa burasının ve Dımaşk'ın alınması gerekiyordu. Bu da onu kaçınılmaz olarak Dımaşk Atabegliği ile h kimiyet mücadelesine s r klemekteydi.²⁹

Ioannes Komneos, ıktığı Suriye seferinde Haçlılarla anlaşmış ve onların yardımıyla ele geçireceği yerleri kendilerine vereceğini belirtmişti. Nitekim 8 Nisan 1138'de Bizaa'yı aldıktan sonra şehri II. Joscelin'e veren imparator ardından İm deddin'e ait Halep'e y nelidi. Bizans tarih yazarı Niketas Khoniates'in kaydına g re³⁰ imparatoru Halep'e saldırmaya teşvik

27 İbn 'l-Esir, *el-K mil fi'l-T rih*, XI, s. 55; İbn 'l-Kal nisi, *Zeyl  T rihi Dımaşk*, s. 243; İbn 'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min T rihi Haleb*, II, s. 262; Willermus Tyrensis, *RHC. occ.*, I, xiv, 29, s. 650 vd, trc, II, s. 91. Krş. K c ksıpahıoğlu, *Trablus Halı Kontluğu Tarihi* (1109-1187), s. 137 vd.

28 İbn 'l-Esir, *el-K mil fi'l-T rih*, XI, s. 55-56.

29 İbn 'l-Kal nisi, *Zeyl  T rihi Dımaşk*, s. 245 vd; Azim , *T rihu'l-Azim *, trc. s. 59-61; İbnü'l-Esir, *el-K mil fi'l-T rih*, trc. XI, s. 58; İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min T rihi Haleb*, II, s. 263. Krş. Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 113, 116; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara: TTK Yayınları, 1987, s. 120-121.

30 Niketas Khoniates, *Historia*, trc. Fikret Işiltan, *Niketas Khoniates. Historia. (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Ankara: TTK yayımları, 1995, 17-18.

eden Antakya prinkepsi Raymond de Poitiers'di. Aslında Ioannes belirtildiği üzere Zengi'ye zarar vermeyeceğine dair teminatta bulunmuştu ama bunun gerçeği yansıtmadığı bu saldırı ile anlaşıldı. Bu da imparatorun hedefinde Zengi'nin de olduğunu gösteriyordu. Bu esnada Hıms'ta bulunan Zengi şehirdekilerin çağırmalarına rağmen gelememiş ama Savar'ı 500 atlı ile göndererek duruma müdahil olmasını istemişti. İmparator, Halep'e 20 Nisan'da saldırıya geçerse şehrin güçlü surları ve savunma sebebiyle başarılı olamayarak geri çekildi. Niketas'a göre³¹, imparatorluk ordusunun yiyecek ve içeceğinin bitmesi, su ve yakacak malzemesinin azalması geri çekilmeye etkiliydi. Bununla birlikte imparator bölgede kalarak 22 Nisan'da Esârib'i aldı ve burada bir garnizon bırakarak şehirden ayrıldı. Savar, bu durumdan haberdar olunca hemen Esârib üzerine yürüyerek garnizonu bertaraf etti ve sonra Bizâa'da esir edilerek buraya getirilmiş olan Müslümanları kurtarıp Halep'e gönderdi. İmparator Ioannes, Esârib'ten sonra Kefertâb'ı ele geçirerek Munkızilerin hüküm sürdüğü Şeyzer'e geldi ve Nisan 1138 sonlarından 21 Mayıs'a kadar şehri kuşattı. Şehrin yöneticisi Ebu'l-Asâkir hemen Zengi'ye başvurarak yardımını talep etti. Söylendiğine göre Zengi, bu yardım isteğine olumlu yaklaşmış fakat imparatorun gücünden çekindiği için temkinli davranmaya gayret etmişti. Bununla birlikte yine de askeri güçleriyle Şeyzer civarına gelerek imparatora gözdağı vermeye çalıştı. Hatta İbnü'l-Esir'in kaydına göre Zengi, imparatora elçi yollayarak savaşmayı teklif etmiş, kendisinin başarılı olması halinde tüm Müslümanların imparatorun elinden kurtulacağını aksinin olması durumunda ise Şeyzer'i Ioannes'in kolaylıkla ele geçireceğini belirtmişti. Üstelik bununla da yetinmemiş Urfa ve Antakya Haçlılarını Bizans İmparatoruna karşı kışkırtmaya çalışmıştı. Bu da Zengi'nin Haçlı ve Bizans İmparatorluğu'nun Türk-İslâm dünyasına karşı muhtemel koalisyonunu engellemek adına düşündüğü ve yaptığı stratejik plândan başka bir şey değildi. Bu süreçte Haçlıların da Zengi ile savaşması için imparatora baskı yaptıkları biliniyordu. Ancak imparator onların bu isteğine karşı çıkarak Zengi'nin görüldüğünden de fazla askere sahip olduğunu ifade etti. Ioannes çok uğraş vermesine rağmen şehri ele geçiremedi ve Şeyzer kuşatmasını 21 Mayıs 1138'de kaldırarak Antakya'ya hareket etti. Onun buradan ayrılmasından sonra Hama'ya vali tayin edilmiş olan Salahaddin el-Yağısıyâni imparatorluk ordularının arkasından giderek imparator tarafından ele geçirilmiş Kefertâb şehrini yeniden zapt etti. Bunu 1138 sonbaharında Bizâa ve Esârib'in alınması takip etti.³²

Zengi bundan sonra güçlenme çalışmalarını sürdürdü. 1139 yılında Dımaşk hâkimi Şihabeddin Mahmud'un öldürülmesinden yararlanarak Dımaşk'ı almak için uğraştı. Onun bu

31 Niketas Khoniates, *Historia*, trc. Fikret İşıltan, *Niketas Khoniates. Historia. (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s. 18.

32 İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târihi Dımaşk*, s. 249 vd; Azimi, *Târihu'l-Azîmî*, trc. s. 61-62; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, XI, s. 58 vd; İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb*, II, s. 265-269; Niketas Khoniates, *Historia*, trc. Fikret İşıltan, *Niketas Khoniates. Historia. (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s. 19-20; Ioannes Kinnamos, *Historia*, trc. I. Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Ankara: TTK Yayınları, 2001, s. 16 vd. Ayrıca bkz. Cahen, *La Syrie du Nord à L'époque des Croisades et la Principauté Franque d'Antioche*, s. 361 vd; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 118 vd; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, II, s. 121 vd.

kararı almasında eşi ve aynı zamanda şihabüddin Mahmud'un annesi Zümrüd Hatun'un olduğu belirtilmekte ve Zümrüd Hatun'un oğlunun intikamının alınmasını istediği kaydedilmektedir. Gerçekten Zengi, hazırlıklarını tamamlayıp Dımaşk'a doğru yola çıktığında Dımaşk halkının kendisine karşı gerekli tedbirleri aldığını öğrendi. Birliklerinin bir kısmı Dımaşk'a doğru hareket ederken kendisi de Baalbek üzerine yürüdü. Ağustos 1139'da şehir önlerine gelerek kuşatmaya başladı. Bu yaşananlar karşısında çok zor durumda kalan Baalbek halkı eman dileyerek şehirlerini Zengi'ye teslim etti.³³ Bundan sonra doğrudan Dımaşk'a yönelen atabeg, 1139 yılı sonbahar mevsiminde Dımaşk önlerine gelip şehrin teslimini istedi. Karşılığında şehri idare eden Cemâleddin'e Hıms, Baalbek veya istediği başka bir şehri vereceğini vaat etti. Cemaleddin teklife olumlu yaklaştı ancak başta Unur olmak üzere yanındakilerin bu teklifin kabul edilmesinin yanlış olduğunu belirtmeleri üzerine vazgeçti. Bunun üzerine Zengi şehir üzerinde baskısını artırdı. Ancak Cemâleddin'in 1140 yılı Mart ayında ölmesi üzerine yerine oğlu Mucireddin Abak'ın geçmesi durumun değişmesine neden oldu. Zira onun adına burayı önceden de idare eden Mûineddin Unur, Zengi'ye karşı Kudüs Haçlı Krallığı ile anlaşma yapmaktan çekinmedi. Bu nedenle Usame b. Munkız'ı elçi olarak onlara göndererek ayda 20.000 byzantios ve Zengi'ye ait olan Banyas'ın alınması halinde bu şehri kendilerine vereceğini söyleyerek vaatlerde bulundu. Aynı zamanda Haçlılara Dımaşk ele geçirildiği takdirde kendilerinin de zor durumda kalacağını söyledi. Unur'un bu sözlerini doğru bulan Haçlılar Dımaşk'ın kaybının kendilerinin de bölgeden uzaklaştırılması sonucunu doğuracağını düşünerek Unur ile anlaşma yapmayı uygun buldu. Zaten Kudüs Kralı Foulque, Zengi'nin her geçen gün artan gücü karşısında çaresiz olduğundan teklifi hemen kabul etti. Haçlıların Unur ile birleşmesi üzerine Zengi 1140 yılı Haziran ayında kuşatmayı kaldırmak durumunda kaldı. Banyas da atabegin elinden alınarak yardımlarına karşılığ Haçlılara verildi. Görüldüğu üzere Müslüman hâkimler zor durumda kaldıkları zaman Haçlılarla anlaşma yapmaktan çekinmiyor, bölgede kalıcı olabilmeleri için her fırsatı değerlendirmeye çalışıyorlardı.³⁴

3. İmâdeddin Zengi'nin Urfa'yı Fethi

İmparator Ioannes Komnenos'un 1143 yılında hayatını kaybetmesi Zengi'yi olduğu gibi Antakya ve Urfa Haçlı devletlerini de büyük bir tehlikeden kurtardı. Bundan sonra bölgede daha da güçlenen Zengi'ye karşı Irak Selçuklu Sultanı Mesud tepki gösterse de atabeg sultanın güvenini yeniden kazanmayı başardı. Üstelik Zengi, bizzat Sultan Mesud tarafından Urfa'nın ele geçirilmesi hususunda teşvik edildi. Zaten Zengi'nin 1139 yılından başlayarak kontluğun doğusu ve kuzeyindeki pek çok kaleyi ele geçirmesi yine 1143 yılı içinde Diyarbakır bölgesinde

33 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, XI, s. 68-69. Ayrıca bkz. Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s.122-123.

34 İbnü'l-Kalânisi, *Zeylü Târihi Dımaşk*, s. 252 vd; Azimi, *Târihu'l-Azîmi*, trc. s. 64; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, XI, s.72-74; aynı yazar, *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atabekiyye (Târihu'd-devleti'l- Atabekiyye fi'l-Mevsil)*, s. 58; İbn Vâsıl, *Müferricü'l kürûb fi ahbâri Beni Eyyüb*, I, 85 vd; Willermus Tyrensis, *RHC. occ.*, I, XV, 7-11, s. 668 vd, trc. II, 105 vd. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 186 -187; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 124 vd.

Siirt ve Maden'i ayrıca kontluğa ait olan Tell-Mavzen, el-Muvazzir ve Cemlin gibi kaleleri zapt etmesi Urfa'yı hedef aldığının açık göstergesiydi.³⁵

Urfa Haçlı Kontluğu gerçekten kurulduğu günden beri İslâm dünyası için tehdit oluşturmuştu. Son zamanlarda ise el-Cezire bölgesinin her tarafına zarar vermeye başlayan kontluk Harran, Nusaybin, Resulayn, Rakkâ ve Âmid için de tehlikeli olmaktaydı. Bu nedenle Zengi şehri fethetmeye karar verdi. Zengi'nin kendine ve ordusuna olan güveni tamdı aynı zamanda o gün ki siyasi ortamda bunun için uygundu. Zira Haçlıların, İmparator Ioannes'in seferleri yüzünden Bizans ile arası açıktı. Yine Antakya ve Urfa Haçlı devletleri birbirleriyle anlaşamamakta, nefrete varan düşmanlık taşımaktaydı. Willermus'un dediği gibi birinin başına gelen felaketin diğerini sevindirdiği görülüyordu. Kudüs Krallığı ise Kral Foulque'un 1143 yılında hayatını kaybetmesi nedeniyle eşi Melisende ve çocuk yaştaki oğlu Baudouin ile idare edildiğinden krallığın Haçlılara yardıma gelmesi zor görünmekteydi. Bu nedenle Zengi durumdan istifade etmeyi uygun bularak şehri kuşatmaya karar verdi. Tek düşüncesi Urfa'nın çok sağlam ve müstahkem surlara sahip olmasıydı. Çünkü daha önceki Urfa kuşatmaları da bu yüzden başarısız olmuştu. Bu nedenle Zengi, Urfa'yı Kont II. Joscelin'in şehirde olmadığı bir sırada fethetmeyi düşündü. Bunun için şehre casuslar yollayarak II. Joscelin'in Urfa'dan ayrıldığına dair haberleri almaya çalıştı. Hatta onu şehirden dışarı çıkarabilmek için kendisi de Diyarbakır bölgesinde Artukoğulları ile mücadele ediyormuş gibi bir hava oluşturmaya gayret etti. Ayrıca Hısn Keyfâ hâkimi Kara Arslan ile anlaşmalı olan Âmid Kalesi'ni kuşattı. Zengi'nin bu tavrı karşısında Kara Arslan, Anonim Süryani Vekâynamesi'ne göre II. Joscelin'den yardım isteyerek karşılığında Gerger bölgesindeki Babalu Kalesi'ni vereceğini belirtti. II. Joscelin, hâkimiyetini daha da genişleteceği düşüncesiyle yardım teklifini kabul ederek hazırladığı bir kuvvetle Urfa'dan yola çıktı ve Kara Arslan'a yardım için Âmid'e yöneldi. Onun Urfa'dan ayrıldığını rivayete göre Harran emiri Fadullah b. Cafer vasıtasıyla öğrenen Zengi aradığı fırsatı yakalayıp Âmid kuşatmasını kaldırıp Urfa'ya yürümeye hazırlandı. Ancak Zengi, önce şehre Salahaddin el-Yağısiyâni komutasında bir ordu göndermeyi uygun gördü. Ardından da tüm kuvvetleri ile iki gün sonra Urfa önlerine geldi.³⁶

Zengi, Urfa önlerine geldiği zaman İslâmi geleneklere göre kan dökülmemesi için şehrin teslimini istedi. Bu esnada şehir, Lâtin başpiskoposu II. Hugues ile Ermeni ve Süryani din adamları tarafından savunulduğundan teklif onlar tarafından reddedildi. Çünkü bu din adamları Antakya ve Kudüs'e haber göndererek yardım istediklerinden kendilerine buradan yardım geleceğine inanıyorlardı. Şehrin İslâmi geleneklere göre teslim edilmemesi üzerine Zengi

35 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, XI, s.90-91; aynı yazar, *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atabekiyye (Târihu'd-devleti'l-Atabekiyye fi'l-Mevsil)*, s. 65-66; İbn Vâsıl, *Müferricü'l kürüb fi ahbâri Benî Eyyüb*, I, s. 91-92.

36 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, XI, s. 94-95; aynı yazar, *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atabekiyye (Târihu'd-devleti'l-Atabekiyye fi'l-Mevsil)*, s. 66-68; İbnü'l-Adim, *Buğyetü'l-taleb fi târihi Haleb*, trc. s. 162; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târihi Dımaşk*, s. 266; Anonim Süryani Vekâynamesi, trc. A. S. Tritton, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", *JRAS*, 1933, s. 280-281; Willermus Tyrensis, *RHC. occ.*, I, XVI, 4, s. 708-709, trc. II, s. 140-141. Krş. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, s. 141-144; Alptekin, *The Reign of Zangi*, s. 63 vd; aynı yazar, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 130.

Urfa'yı her taraftan kuşatma kararı aldı. Bu esnada Zengi'nin yanında Erbil emiri Zeyneddin Ali Küçük, Siverek Emiri İsa, Ergani emiri Ebu Ali ve Menbic emiri Hassân b. Gümüştekin ile Salahaddin el-Yağısıyâni bulunmaktaydı. Yanında tüm kuşatma aleti ve mancınıklara sahip olan Zengi şehri her taraftan kuşattıktan sonra surların dövülmesi emrini verdi. Aynı zamanda şehir atılan oklarla zor durumda bırakılmaya çalışıldı. Bununla yetinmeyen Zengi şehrin zayıf olan kuzey surları altında lağım kazılmasını emretti. Bu esnada Joscelin, hemen bölgeye gelerek Fırat'ın doğusundan Urfa'yı kurtarmak için çalışmalar başlattı. Hatta düşman olarak gördüğü Antakya Prinkepsi Raymond'dan bile yardım istemekten çekinmedi. Ancak Raymond pek çok bahane ileri sürerek bu teklife olumlu cevap vermedi. Kudüs Krallığı ise Kraliçe Melisende'in devlet ileri gelenleri ile istişaresi sonucu üst düzey görevlilerden Nablus Kontu Philippe, Taberiyye hâkimi Elinand ile Konnetabl Manassé de Hierges'i askeri birlikle yardım için Urfa'ya gönderdi. Fakat bunların Zengi karşısında başarılı olması mümkün görünmemekteydi. Şehri kuşatmaya devam eden Zengi ikinci kez teslim olmaları teklifinde bulundu fakat yine cevap alamadı. Bunun üzerine lağımlara yerleştirilmiş yanıcı maddelerin yakılmasını ve bu sayede surların yıkılmasını emretti. 24 Aralık 1144 tarihinde altı kazılan sur kesimi yanıcı maddelerin tutuşturulmasıyla çöktü ve Türkler şehre girmeyi başardı. Halk korku ve endişe içinde iç kaleye kaçmaya çalıştı. Ancak Piskopos Hugues kendi emri dışında iç kale kapılarının açılmamasını istediğinden gelen halk kapı önünde yığıldı ve birbirini ezerek öldürdü. Papaz Grigor'a³⁷ göre bu esnada ölenlerin sayısı 2000 civarındaydı. Ölenler arasında başpiskopos Hugue de bulunmaktaydı. Willermus Tyrensis³⁸, Hugues'ün ölümünü hak ettiğini düşünen insanların bulunduğunu ve bunların şehre yardım olsun diye askeri birliklere verilen oldukça yüksek miktarda parayı başpiskoposun vermeyerek kendisi için sakladığını söylediklerini kaydetmekteydi. Zengi şehre girip bu olayları görünce üzüldü ve şehrin tahrip edilmemesini, alınan esirlerin serbest bırakılmasını ve elde edilen eşya ve ganimetin sahiplerine geri verilmesini emretti. Ardından iç kalede olanlarla görüşerek 26 Aralık'ta şehrin teslimini sağladı. Zengi ölümünü emrettiği 100 Haçlı dışında tüm şehir halkını bağışladı ve sonrasında şehrin tamir edilmesini istedi. Hatta yerli Hristiyan halkın kiliselerine dokunmayarak onlara inanç özgürlüğü tanıdı. 1098'den beri Türk-İslâm dünyasını çok zor durumda bırakan, Musul ile Halep arasındaki bağlantıyı keserek Suriye'deki Müslümanlarla doğudaki Müslümanları birbirinden ayıran bu kontluğun ortadan kalkması Türk-İslâm âlemini sevince boğdu. Aynı zamanda onlarda Haçlıları buldukları topraklardan sökülüp atılacağı düşüncesini uyandırdı. Bu zaferi yaşamalarına sebep olan Zengi ise en yüce unvanlarla zikredilerek taltif edildi. Nitekim Abbasi Halifesi el-Muktefi, Zengi için *el-Melikü'l-Mansur, Nâsıru Emîri'l-Mü'minîn* ve *Zeynü'l-İslâm* unvanlarını layık gördü. Batı dünyası ve Doğu'daki Haçlı Devletleri için ise Urfa'nın fethi çok ağır bir darbe oldu. Sıranın kendilerine geleceğini düşünen diğer üç Haçlı Devleti çaresiz biçimde beklerken Avrupa'ya haber gönderip yeni bir Haçlı Seferi'nin

37 *Papaz Grigor Zeyli*, trc. 298.

38 Willermus Tyrensis, XVI, 5, s. 711-712, trc. II, s. 143.

başlaması için harekete geçilmesini istedi. Bu şekilde Avrupa, Urfa'nın İmâdeddin tarafından fethini dile getirerek İkinci Haçlı Seferi'ni başlattı ancak bu sefer de başarısız oldu.³⁹

İmâdeddin Zengi, Urfa'yı ele geçirmekle seleflerine ne kadar önemli bir varis olduğunu gösterdi. Anadolu'da ilk kurulan Haçlı Devleti Urfa Haçlı Kontluğu aynı zamanda ilk yıkılan oldu. Bu tamamen İmâdeddin Zengi ve askerlerinin başarısıydı.

4. İmâdeddin Zengi'nin Ölümü ve Şahsiyeti

Zengi, Zeyneddin Ali Küçük'ü Urfa valisi olarak atadıktan sonra bölgedeki fetihlerine devam etti. 1145 yılı Ocak ayında Seruc'u ele geçirdi. Birecik'i kuşatsa da en yakın dostu ve arkadaşı aynı zamanda Musul'da yerine vekil olarak bıraktığı Nasîreddin Çakır'ın Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un oğlu Melik Alparslan tarafından öldürülmesi nedeniyle kuşatmayı kaldırarak Musul'a döndü. İbnü'l-Esir'in kaydına göre, Melik Alparslan kendisini iktidar olmaya cesaretlendirerek Musul ve diğer şehirlerin hâkimi olacağını söyleyen bazı şahısların etkisinde kalıp Nasîreddin Çakır'ın öldürülmesi emrini vermişti. Bu kişiler Melik Alparslan'ın böyle davranması halinde İmâdeddin Zengi'nin yanında hiç kimsenin kalmayacağını söylemek suretiyle Türk-İslâm dünyasında atabeg lehine oluşan olumlu havayı bozmaya çalışmış ama başarılı olamamışlardı. Çünkü Zengi'nin Musul'daki askeri birliği Melik Alparslan'ı yakalayarak hapse atmış ve muhtemel bir kargaşanın önüne geçmişti. Zengi'nin, Nasîreddin Çakır'ın ölümü sebebiyle bölgeden ayrılmasından sonra Urfa'nın Ermeni ahalişi II. Joscelin ile temasa geçerek şehri yeniden almaya çalıştı. Ancak Urfa'da bulunan Zeyneddin Ali Küçük buna fırsat vermedi. Joscelin Urfa'yı kaybetmiş olsa da unvanını muhafaza ederek Tell-Bâşir merkez olmak üzere Fırat'ın batısındaki topraklarda Birecik, Samsat, Dülük, Ayntâb ve Râvendânda hâkimiyetini 1150 yılında Nureddin Mahmud'a esir düşene kadar devam ettirdi. Onun esareti sırasında topraklarını eşi Beatrice Bizans İmparatorluğu'na sattı fakat bu topraklar daha sonra yine Türklerin eline geçti.⁴⁰

İmâdeddin Zengi, Nasîreddin Çakır'ın öldürülmesi üzerine Musul'a döndükten bir müddet sonra Halep'e giderek Dımaşk hâkimiyeti için uğraşmaya başladı. Bu sağlandığı takdirde bölgenin tek gücü olacaktı. Bunun için Ukayl oğullarından Şihabüddin Ali b. Salim b. Malik'e ait olup, Dımaşk'a giden yol üzerinde yer alan ve Musul-Halep arasındaki irtibatı sağlayan Caber Kalesi'ni ele geçirmeyi ve bu sayede bölgede askeri güvenliğini tesis etmeyi plânladı. Ancak kalenin ele geçirilmesi sırasında 15 Eylül 1146 tarihinde kendi adamları tarafından gece

39 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, XI, s. 95; aynı yazar, *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atabekiyye (Târihu'd-devleti'l-Atabekiyye fi'l-Mevsil)*, 68 vd; İbnü'l-Kalânîsi, *Zeylû Târihi Dımaşk*, s. 266-267; Ebu'l-Ferec, II, s. 378 vd; Anonim *Süryânî Vekayinâmesi*, s. 281 vd; Willermus Tyrensis, *RHC. occ.*, I, XVI, 4-5, s. 708 vd, trc. II, s. 143 vd; Papaz Grigor Zeyli, trc. s. 297-298. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 194 vd; Alptekin, *The Reign of Zangi*, s. 64-66; aynı yazar, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 130-131; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, II, s. 144 vd.

40 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, XI, s. 96-97; İbnü'l-Adim, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*, trc. s. 163; Ebu'l-Ferec, II, s. 380. Ayrıca bkz. Alptekin, *The Reign of Zangi*, s 87; aynı yazar, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 132; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, II, s. 150 vd.

uyurken şehit edildi. İbnü'l-Adim'in ifadesine göre⁴¹ onu Yarınkuş ismindeki adamı, Zengi kendisine kızıp tehdit ettiği için öldürmüştü. Hatta bu şahıs cinayeti işledikten sonra kalede bulunanlara atabegi öldürdüğünü söylemiş onlar da onu lanetleyerek Zengi'yi öldürmekle bütün Müslümanları öldürdüğünü belirtmişlerdi. İbn Kesir⁴², Şihabüddin'in, Zengi'nin adamlarına para vererek cinayetin gerçekleşmesini sağladığını ifade etmekte; Ebu'l-Ferec⁴³de Zengi'nin üç adamı tarafından katledildiğini ve bunların şehri savunan muhafızların yanına giderek Zengi'yi öldürdüklerini ve bu haberin şehirde hemen yayılmasını istediklerini kaydetmekteydi. Ebu'l-Ferec konu ile ilgili başka bir rivayetinde ise Zengi'nin çadırında işçiler tarafından kendisi için hazırlanan altın bir kaba bakarken zırhlı kölelerinden biri tarafından arkasından vurulduğunu söylüyordu. Willermus Tyrensis⁴⁴ ise Caber Kalesi'nin sahibi olan kişiler tarafından kandırılan adamlarının Zengi'yi öldürdüğünü ve bu cinayeti işleyenlerin surların içine alınarak korunduğunu ifade etmekteydi. Zengi'nin cenazesi Rakkâ 'da defnedildi ve onu katledenler oğlu Nureddin Mahmud tarafından öldürüldü. Ölümünden sonra Zengi'yi rüyada gören birisi Allah'ın kendisine nasıl muamele de bulunduğunu sormuş, Zengi de Urfa için kendisini affettiğini söylemişti.

İmâdeddin Zengi'nin hayatını kaybetmesinden sonra oğulları babalarından kalan toprakları aralarında paylaştı. İmâdeddin'in oğullarından Nureddin Mahmud Halep'i alırken, Seyfeddin Gazi Musul'a sahip oldu. Onun ölümünden sonra İmâdeddin'in küçük oğlu Kudbeddin Mevdûd'un Musul'a ve Sincar'a hâkim olduğu görüldü. Zengi öldüğünde diğer oğlu Nusretüddin ise Harran valisiydi.⁴⁵

İmâdeddin Zengi, adalet duygusuna sahip, çok merhametli bir insandı. Döneminde halk huzur ve adalet içinde yaşamış, güçlüler mazlum ve masumlara zulmetme imkânı bulamamışlardı. Bu hususta Zengi'nin iki zalim anlaşıp birleşemez dediği ifade edilmekteydi. Görevlendirdiği memurlardan adaletli davranmalarını isteyen İmâdeddin bunun çok önemli bir husus olduğunu vurgulardı. Nitekim Halep'e tayin ettiği kadıya söyledikleri onun hassas ruhunun adeta bir göstergesiydi: “*Ey kadı. Bu görevi kendi üzerimden alıp sana bırakıyorum. Bu işi yaparken Allah'tan kork. ...muhalif kimseler arasında adaletli davran, taraftutma, onların isteklerinin ortasını bul. Hiç kimseden çekinme. Kim sana itiraz eder karşı gelirse bil ki biz senin arkadayız.*”⁴⁶ Ordusuyla birlikte sefere giderken askerlerinin çevreyi yağmalamasına asla müsaade etmez, köylülerden parasını ödemedi hiçbir şey almamaları gerektiğini söylerdi. Aksini yapanı derhal köyün önünde idam eder, bir askerinin köylüye saldırdığını duyarsa o askeri

41 İbnü'l-Adim, *Buğyetü'l-taleb fi târihi Haleb*, trc. s. 167-171.

42 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye, Büyük İslâm Tarihi*, trc. Mehmet Keskin, İstanbul 1994, XII, s. 407.

43 Ebu'l-Ferec, II, s. 381.

44 Willermus Tyrensis, *RHC. occ.*, I, XVI, 7, s. 714, trc. II, s. 145-146.

45 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, XI, s. 96, 103-105; Ebu'l-Ferec, II, s. 381; *Papaz Grigor Zeyli*, trc. s. 298-299. Krş. Alptekin, *The Reign of Zangi*, s. 89-92; aynı yazar, *Dimâşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 132-13; aynı yazar, Alptekin, “Zengi”, *IA*, XIII, s. 526-532; Gülay Öğün Bezer, “Zengi, İmâdüddin”, *DİA*, XLIV, s. 258-261; Bahattin Kök, “Mevdûd b. İmâdüddin Zengî”, *DİA*, XXVIV, s. 430-431.

46 İbnü'l-Adim, *Buğyetü'l-taleb fi târihi Haleb*, trc. s. 165-166.

ordudan atardı. Halkına çok iyi davranır, fitneye sebep olan ve fesat çıkararlara merhamet etmezdi. Dindar ve Allah'a son derece bağlı olup, insanların kendisine “*Allah'tan korkmuyormusun*” demelerinden çok rahatsız olurdu.⁴⁷ Yanında çalışan insanlara değer veren İmâdeddin onları korur ve himaye eder, hiç kimsenin zarar vermesine asla müsaade etmezdi. Aynı zamanda kendisiyle birlikte sefere çıkan askerlerin geride bıraktığı ailelerine de sahip çıkar, onların mutlaka namus ve şereflerinin korunması gerektiğini düşünürdü. Halkına karşı da aynı titizliği göstermekteydi.⁴⁸ İyi bir idareci ve iyi bir stratejist olup, etrafındaki her gelişmeyi takip ederek ona göre plân yapmaya çalışırdı. Bunun için kurmuş olduğu istihbarat teşkilatı döneminin en iyilerinden biri olarak kabul edilmekteydi. Ülkesinin asayiş ve güvenliğini her şeyin üstünde tutar bu uğurda hiçbir şeyi yapmaktan geri kalmazdı. Bir konu hakkında karar verirken iyice düşünür ve en kötü ihtimale göre hazırlıklarını yapardı. Halkı ve askerleri nezdinde büyük itibarı olup, saygı duyulan ve sevilen bir şahsiyetti. Düşmanlarıyla savaşmaktan çekinmez, yenilgiye uğrasa da üstünde fazla durmayarak mücadelesine devam ederdi.

İmâdeddin Zengi, Türk İslâm dünyasının gördüğü en büyük kahramanlardan biri olarak kayıtlara geçti. İslâm kaynakları Allah'ın yarattığı kullar arasında en yiğit, en cesur ve en kahraman olarak onu görüyor hatta Haçlılar bile böylesi bir kahramanın kendilerine mensup bir hanımdan doğmuş olabileceğini söylüyorlardı. Oysa İmâdeddin'in annesi Türk olup, Sultan Melikşah'ı büyüten hanımlardan biri olarak bilinmekteydi. O dönemde birinin cesareti, yiğitliği övülmek istendiğinde “*İmâdeddin gibi yiğit birisi*” denilmekteydi.⁴⁹

Sonuç

Haçlıların Türk-İslâm dünyasına karşı faaliyette olduğu en yoğun dönemde ileri gelen devlet adamlarının Haçlılara karşı durabilecek cesur, kahraman ve tecrübeli birisi diye tavsiye ettikleri İmâdeddin Zengi 1127'de Musul valiliğine atanmasıyla birlikte önemli bir güç olduğunu ispat etmeye başladı. Türk-İslâm dünyasında birlik ve beraberliği sağladıktan sonra Haçlılarla mücadeleyi politika olarak belirleyen Zengi'nin bu düşüncesinde selefi Mevdûd b. Altuntekin'in önemli rolü bulunmaktaydı. Bu politikanın sonucu olarak Zengi, Anadolu ve Ortadoğu'da kurulan Haçlı Devletleri ile kararlı bir şekilde mücadele etmekten çekinmedi ve Anadolu'da ilk kurulan Haçlı Devleti Urfa Haçlı Kontluğu'na son vererek büyük başarı kaydetti. Bu durum Türk-İslâm dünyasını sevince boğarken, Avrupa ve Doğu'daki Haçlılar için büyük bir üzüntüye neden oldu. Bu nedenle Avrupa, Urfa'nın kaybı üzerine başarısız sonuçlanacak olan İkinci Haçlı Seferi'ni düzenledi. Zengi'nin cesur, plânlı ve programlı stratejisi sadece Haçlıları değil Bizans İmparatorluğu'nu da tedirgin etti. Nitekim İmparator Ioannes Komnenos'un hedefinde

47 İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb*, II, s. 283-284; aynı yazar, *Buğyetü'l-taleb fi târihi Haleb*, trc. s. 158, 164.

48 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, XI, s. 105; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, trc. XII, s. 407.

49 İbnü'l-Esir, *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atabekiyye (Târihu'd-devleti'l-Atabekiyye fi'l-Mevsil)*, s. 80. Zengi'nin şahsiyeti ile ilgili ayrıca bkz. O. Gürbüz, “XII. Yüzyıl İslâm Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmâdeddin Zengi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38(2012), s. 51-66.

Zengi de bulunmaktaydı fakat imparator çok istese de bu düşüncesini eyleme geçiremedi. Her ne kadar Zengi'ye ait Halep'i kuşatsa da başarılı olamayarak geri çekildi.

Zengi, Hıms, Hama, Halep gibi son derece önemli şehirleri ele geçirirken, Müslümanlar ve Haçlılar için stratejik açıdan mühim bir şehir olan Dımaşk'ı almak için de uğraştı. Muhtemelen Zengi'nin Urfa Haçlı Kontluğu'nu ortadan kaldırdıktan sonra Dımaşk'a giden yol üzerinde yer alan ve Musul-Halep arasındaki irtibatı sağlayan Caber Kalesi'ni ele geçirmek istemesi Dımaşk ile alâkalı bir durumdu. Ancak kalenin zaptı sırasında 15 Eylül 1146 tarihinde kendi adamları tarafından gece uyurken şehit edilmesi buna imkân vermedi. Fakat oğlu Nureddin Mahmud 1154 yılında Dımaşk'ı alarak babasına iyi bir varis olduğun ispatladı. Bu sayede ilk kez Halep ve Dımaşk tek yönetim altında birleşti ve Haçlılara karşı büyük bir üstünlük sağlandı.

İmâdeddin Zengi, Türk-İslâm dünyasının gördüğü en büyük kahramanlardan biri olarak kayıtlara geçti. İyi bir idareci, iyi bir stratejist ve iyi bir asker aynı zamanda güçlü bir lider ve devlet adamıydı.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Aiptekin, Coşkun, *The Reign of Zengi (521-541/1127-1146)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1978.
- _____, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, İstanbul, 1985.
- _____, “Zengi”, *İA*, XIII, s. 526-532.
- _____, “Aksungur”, *DİA*, II, s. 296.
- Anonim Süryânî Vekayinâmesi*, trc. A. S. Tritton, “The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle”, *JRAS*, 1933.
- Azîmî, *Târîhu 'l-Azîmî*, trc. Ali Sevim, *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (h. 430-538= 1038/39-1143/1144)*, Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Bezer, G.Ö., “Zengi, İmâdüddîn”, *DİA*, XLIV, s. 258-261.
- Cahen, C., *La Syrie du Nord à L'époque des Croisades et la Principaute Franque d'Antioche*, Paris, 1940.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- _____, “Haçlılara Karşı Mücadelede Başarılı Bir Türk Kumandanı: Savar”, *Haçlı Seferleri Tarihi. Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2007, s. 43-74.
- Ebu Şâme, *Kitâbü 'r-Ravzateyn fî ahbâri 'd-devleteyn en-Nuriyye ve 's-Salâhiyye*, yay. Muhammed Hilmi, Kahire, 1956, I.
- Ebû'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK Yayınları, 1999, II.
- Elisseeff, Nikita, *Nur ad-Din, Un Grand Prince Musulman De Syrie Au Temps Des Croisades*, Damas, 1967, II.

- Gürbüz, Osman, "XII. Yüzyıl İslâm Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmâdeddin Zengi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38(2012), s. 51-66.
- Ioannes Kinnamos, *Historia*, trc. I. Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Ankara: TTK Yayınları, 2001.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihâye, Büyük İslâm Tarihi*, trc. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994, XII.
- İbn Vâsıl, *Müferricü'l kürûb fi ahbâri Benî Eyyûb*, yay. Cemaleddin eş-Şeyyâl, Kahire, 1953, I.
- İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb*, yay. Sami ed-Dehhân, Dımaşk, 1951, II.
- _____, *Buğyetü'l-taleb fi târihi Haleb*, trc. Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları, 1982.
- İbnü'l-Esîr, *et-Târihu 'l-bâhîr fi 'd-devleti 'l-Atabekiyye (Târihu 'd-devleti 'l- Atabekiyye fi 'l-Mevsıl)*, yay, Abdülkadir Ahmed Tuleymât, Bağdat-Kahire, 1963.
- _____, *el-Kâmil fi 'l-Tarih*, trc. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987, X-XI.
- İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylî Târihi Dımaşk*, trc. H.A.R. Gibb, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, London, 1932.
- Kök, Bahattin, , "Mevdûd b. İmâdüddin Zengi", *DİA*, XXIV, s. 430-431.
- Küçüksipahioğlu, Birsnel, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.
- _____, "Mevdûd b. Altuntekin: Haçlılarla Mücadele Eden Bir Selçuklu Komutanı", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(Eylül 2014), s. 37-49.
- _____, "Yakındoğu'da Kurulan Haçlı Devletleri", *Sosyolojca*, 3(Ocak-Haziran 2012), s. 55-62.
- _____, "Artuklu Döneminde Orta Doğu'da Haçlılar ve Politikaları", *Bir Medeniyet Merkezi Olarak Orta Doğu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 3-4 Kasım 2016*, Mardin: Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 95-101.
- Niketas Khoniates, *Historia*, trc. Fikret Işıltan, *Niketas Khoniates. Historia. (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, Ankara: TTK Yayınları, 1992, II.
- Solmaz, Sefer, *Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Stevenson, W.B, *The Crusaders in the East*, Cambridge, 1907.
- Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, trc. Hrant Andreasyan, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, RHC. occ.*, I, trc. E. A. Babcock - A. C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea. By William Archbishop of Tyre*, New York, 1943, II.